

IRCSIK VILMOS
Hat elküldetlen levél

(Részletek)

Rodostó, 10. szeptember 1761.

Édes néném,

legutóbbi levelemben, amely immáron a kétszáznyolcadik lett volna, úgy nyertünk mind a ketten, nénikém is meg én is, mint Bertók a csíkban. Én abban a levélben ígéretemhez híven cirokmagot, gyapotmagot meg ugorkamagot küldtem a veteményezéshez, hallván, hogy beteg teste megmozgatásához és lelke felüdítéséhez csöppnyi veteményesében kertészkedésre adta a fejét. De most már bizonyos, hogy amíg a levél kézen-közön eljutott volna nénémhez, valaki tapogatásra a magvakat gyöngynek, tört aranynak, avagy netalántán drágakőnek vélhette, és a levéllel együtt az egészet elsikkasztotta. Így aztán, amint a várkatonák ínség vagy ostrom idején se pénzt, se posztót nem kapnak, úgy nem kapott nénikém se magot, se levelet, én pedig úgyszintén hoppon, pontosabban majdnem egy fél esztendőre válasz nélkül maradtam. Egyikünk a másikára várt, nénikém az ígért magvakra, én a magvak kézhezvételének konstatálására, de hiába. Még az is megfordult néha a fejemben, és lapítottam is érte egy ideig, mint süket malac a rozsbán, hogy nénikém esetleg megharagudott a magok miatt, mert azok nem akartak rendesen kikelni. Szerencsére, több sütnivalója lévén, nénikém hamarabb kapott észbe, mint én, és feladva hallgatását, megsürgetett. Persze, a féléves várakozás aligha mondható hamarnak, levelével bizonyára már a jövő esztendőre gondolt, hiszen azóta azokból az elsikkadt magvakból mostanra már mind cirokseprő, savanyú ugorka meg pamut lehetne. Én pedig a cirok, a gyapot meg az ugorka kelendősége miatti aggodalom után azóta is egyre azon tűnődöm, hogy vajon a magvak levelestől együtt tűntek-e el, vagy a levél magvastól együtt, és vajon melyik esetben szeret engem jobban az én nénikém: ha az első veszteséget vallom nagyobb, vagy ha a másodikat.

Azért is késett a kései levélre egy kissé a válaszom, mivel ebben a dilemmában sokáig nem tudtam zöld ágra vergődni, sőt még igazán most sem tudok. Arról nem is szólva, hogy van még egy másik kétségem is. A sok év során, mióta leveleimet rovom, többször is elkallódott egyik-másik, holott azokban a pusztai íráson kívül semmi mást nem küldtem, mint a kettőnk ügyesbajos dolgait és az erről-arról való gondolataimat meg

vélekedésemet. Arra pedig az ilyen enyveskező fosztogató aligha kíváncsi.

Ami azt a másik kétségemet illeti: itt közöttünk meghasonlás van, és ahol meghasonlás van, ott nincsen Isten áldása. A legelején is csak egy maréknyian voltunk bujdosók, aztán az idő múlásával négy-ötre apadtunk, mégsem tudtunk megbékélni egymással, mert a veszett viszálykodás csak köztünk maradt, az nem halt ki közülünk. Pedig itt se a portától, se Bécsből nem táplálták, csak magától tenyészett, mint a dudva meg a bojtorján. És mentől inkább fogytunk, annál inkább szaporodott. Tisztséget, jószágot senki nem kapott az áskálódásokért, csak a bujdosók foglalatosság híján megunták a bujdosást, az együtt lakást, megunták éjjel-nappal egymás ábrázatát látni, és végtére, amikor már nem tudták mivel agyoncsapni az időt, egymást kezdték ütni-vágni, mint a répát, ahol érték. Rákóczi még úgy, ahogy kordában tartotta a bajkeverő beste fajzatokat, akiket, ha rajtam áll, én lassú tűzön megégettem volna, de az ő halála után végképpen elszabadult a pokol. Attól fogva egészen fiának Rodostóba való megérkezéséig senkinek fizetés nem járt, és most már nemcsak az unalom, de a pénz is beszélni kezdett, az pedig a legrosszabb tanácsadó. Hiszen ahogy a szólás is tartja, az ám a tortúra, ha gond a pultura. Márpedig sokaknak csakugyan gond lett, és többeknek, akiknek addig ruhára, konyhára tallér jutott, akkortól viszont a pulturát is élire kellett rakniuk. Ebben a szorultságban a férgese sokszor már nemcsak mondani mondott olyasmiket, amit nem hitt, hanem cselekedni is azt cselekedte, nemcsak a pulturát rakta az élire, hanem a lelkiismeretét is. Mindennek tetejébe elegendő járandóság nélkül kinek-kinek szabadságot adtak, hogy tetszése szerint innen elmehet, amivel néhányan éltek is, és azzal elvált az epe a májától. Ez az egynéhány hitvány alak szétszóródott, mint a pelyva, és most szanaszét kóborol a világban. Bizony tőlük kitelik, hogy akár Bécsnek, akár a portának spionkodjanak, mert az ilyen helyeken a kémek tartása olyan mindennapi, mint közönségesen a kuktáé, a felcseré, vagy a kocsisé.

Aztán Rákóczi József idejött nemhogy javított, de sokkal inkább rontott a helyzeten. Én atyjának minden javát a kezébe adtam, de az itt maradt hamiskodók csalással vádoltak, és a rágalmakra az új fejedelem sokat vizsgálódott utánam alattomban. De becsületem megsértésére semmit nem talált. Ám a tüske, amely a vizsgálódások alatt a talpamba fúródott, meggyült, és minden porcikámban tovább sajgott. Akik pedig azokat a tüskéket orvul a talpamba vagy a körmöm alá verték, mindenre képesek lehetnek. Szóval, oda akarok végül kilyukadni, ha bevádoltak a fejedelemnél, bevádolhat-

tak a portánál meg Bécsben is, és a rágalmaikra a legjobb bizonyítékot a levelemben vélhetek találni.

Ma is belepirulok annak a gondolatára, hogy esetleg árulókkal szívtunk egy levegőt, még ha némelyikük nem is pénzért, hanem a hazatérés reményében is tette ezt az alávalóságot, némelyikük pedig nem is Rákóczival jött ide, hanem csak később csapódott hozzánk, és azt se tudhattuk róla, ki fia, ki borja. De holtakról vagy jót, vagy semmit, mert mostanra bizony magamra maradtam a Rákóczival jöttek közül, és a gyanúba keveredett csekély számú személy is már rég alulról szagolja az ibolyát. Ám akár itt vagy ott vádoltak is be engem, nyugodtan teheték, mivel egyetlen levelemben sem találnak még nagyítóüveggel sem olyan passzust, amellyel én a császár avagy a császárnő öfelségét, vagy még inkább a szultánt becsméltém volna. Csak nem fogok a saját fészkeembe piszkítani.

Meg akit egyszer megmart a kígyó, az már a gyíktól is retteg. De nekem most már nem kell rettegnem, sőt nagyon is nyugodt lehetek, hiszen egyedül maradtam, mint az ujjam, és nincs, aki feljelentsen. Hacsak saját magamat nem adom fel.

Nekünk kettőnknek, édes néném, vigaszunk annyi maradhatott a levél meg a magvak eltűnéséből – mert minden rosszban van valami jó – tehát az lehet a vigaszunk, ha élénk képzeljük a csalódást, amit az a hitvány lator érezhetett, amikor a levelet felszaggatva a remélt drágakő, tört arany meg a gyöngy helyett a neki haszontalan magvak akadtak a kezébe. Mert hogy az ilyenek nem fülük a foga a kertészkedéshez, hogy nem szeret kapálni, gyomlálni, locsolni, az holtbiztos.

Úgy leeshetett az álla annak a bitang levéltolvajnak, mint a híveknek a zágoni templomban, amit az én gyerekkoromban apáról fiúra hagyva évtizedeken át szélteben-hosszában meséltek. Történt egyszer, hogy a misén a pap áhitattal éppen ezt olvasta az evangéliumból: – Ábrahám feleségül vette Sárát...

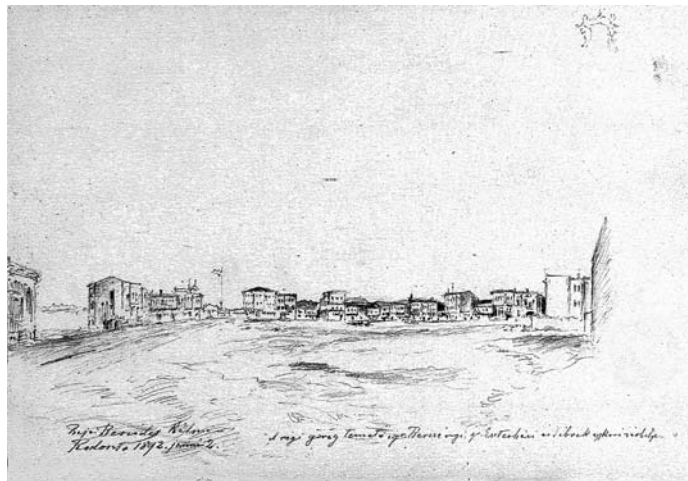
Azzal hajtotta is tovább a lapot, mert az ige a következő oldalon folytatódott volna. Ám más dolgában is hebehurgya ember lévén, a pap most sem ügyelt a kellő odaadással, és rossz irányba fordított, így folytatván a szent leckét:

– ...és bekente az ő fenekét szuokkal.

Itt ugyanis még Noé atyánk bárkakészítéséről volt szó.

A hívek ahhoz voltak szokva, hogy az oltár elől csupa szent és igaz szót hallanak, így aztán nevetni se mertek, hanem csak magukban csodálkoztak, hogy mennyire megváltozott a múlt vasárnap óta a szentséges Biblia, és már abban is úgy ocsmánykodnak, mint a falusi kocsmában.

Ha nem is volt ilyen nevetséges, de az sem lehetett akármilyen csodálkozás, amely egy szomorú csapás képében arra a szerencsétlen görög menyecskére sújtott, akiről itt mifelénk most városzerte mindenki beszél, és akinek sorsától a jóisten óvjon meg bennünk most és a jövő esztendőkből is. Nos hát, ez az előkelő családból való, takaros görög menyecske a házassága révén egy közeli városba elszármazván csak ritkán látogathatta meg az övéit, nevezetesen az

Beszédes Kálmán: A régi görög temető

öccsét és a szüleit. Egy napon aztán a legnagyobb rémületére azt a hírt kapta, hogy siessen tüstént haza, mert nagy baj történt: az öccsét valami utcai csetepatéban halálra sebeztek. Szegény lóhalálában hajtattott haza, de nem is haza, hanem rögtön a cinteremhez, mert az itteni görögök a halottaikat ott nyújtóztatják ki, nem pedig a házaknál. A cinterembe érve egyszerre három halottat is talált szemfedővel borítva. Találomra kinyitották neki az elsőt, mire szegény menyecske megtántorodott, mert az öccse halálára már fel volt készülve, de ez nem az öccse volt, hanem az apja, aki fia haláláról értesülvén a gyilkosok után eredt, hogy bosszút álljon. Utol is érte őket, és verekedésbe keveredett velük, amiben neki is kioltották az életét. A temető őrre feltárta a második szemfedőt, ez alatt meg a menyecske anyja feküdt, aki különben is szívgyengeségben szenvedvén, a két szörnyű hír hallatán odahaza összeesett és meghalt. Most már úgy kellett felmosni az elalélt ifiasszonyt, míg végül valósággal megkönnyebbült, mikor a harmadik szemfedő alatt végre-valahára csak megtalálták a fiút is.

De ez még mind semmi. Ennyi rossz után a menyecske fogta magát, visszahajtattott a férjéhez, mivel a nagy bajában teljesen magára maradt, és talpraesett fehérszemély létére is gyámolításra szorult volna. Hát, uramfia, a férjét a saját nászágyukban egy idegen

cemendével találta összebújva. Azt hitte az a pernahajder, aki már annak előtte is nemegyszer idegenbe tévedt, hogy a temetési ügyek intézése miatt most egy pár napig megszabadult a hitvesétől, és kedvére halászhat a zavarosban. Erre a menyecske, aki már régen szabadulni szeretett volna ettől a korhelytől, összepakolta a hozományát, és ott hagyta, mint Szent Pál az oláhokat. Visszaköltözött ide a városba, ahol más örökös nem lévén, a szülei vagyona meg az öccse része is rászállt. Rettenetes és mégis felemelő történet, nem igaz?

Megírhatnák akármelyik német vagy francia gazétában, amelyek a konstancinápolyi porta jóvoltából ide havonta járnak hozzánk, és amelyek csak úgy hemzsegnek az ehhez hasonló rémségektől. Úgy látszik, szerte a világon, legyen az német, francia, görög, török vagy örmény, mind az ilyesfélékben leli a legnagyobb örömét, mindaddig, amíg vele nem történik hasonló.

Erről a derék feleségről még egy másik oldalborda is eszembe jut. Azt is ideírom. Hiszen mentől ritkábban ír az ember, annál hosszabban illik válaszolni, márpedig én a magvak miatt most jócskán adósságba kerültem, hadd pótoljam hát. Arról nem is szólva, hogy nénikém futólag valami olyasmit is emlegetett, hogy legjobban szeretne már meghalni, ha pedig a magvak újfent késni találnának, aligha éli meg a kikelésüket, és hogy a halál ellen ilyen élemedett korban már nincs orvosság. Pedig van ám, hallgassa csak! Hátha meg tudom valamilyen képpen győzni.

Nem is olyan régen, talán éppen a pruti békekötés után a muszka cár, a török szultán meg a svéd király között, egy katona hosszú szolgálat után megkapta az obsitját és gyalog indult haza. Nagy út állt előtte, ráadásul kegyetlen hideg is volt akkor. A katona csak ment, mendegélt, amikor hirtelen egy vénséges-vén embert pillantott meg, amint egy kövön kuporog. Az öreg reszketett, didergett a hidegtől. A katona hívta, hogy jöjjön vele, de az nem akart. Azt mondta, úgy fázik, hogy majd megveszi az isten hidege. Erre a katona odament hozzá, levette golyó szaggatta köpenyét, és odanyújtotta neki:

– Tessék, öregapám, én nem fázom annyira, meg jobban is bírom a hideget.

Az öreg mindjárt nem fázott annyira, fel is kelt, és hívta magával a katonát. Útközben váratlanul így szólott hozzá:

– A jószágodért én is jóval fizetek. Tudod-e, hogy ki vagyok én? Nem más, mint a halál! Ne félj, nem bántalak. Különben is, ha akarom, abban a nagy háborúban könnyűszerrel elveszejthettelek volna. Hanem azt mondom, eredj, és gyógyítsd a betegeket. Én is veled tartok,

de úgy, hogy rajtad kívül senki nem lát engem. Ha a beteg lába felől állok, adj neki bármilyen patikaszert, meg fog gyógyulni. De ha a feje felől leszek, nem segít rajta semmi, meg fog halni.

A katona továbbment, míg egy házhoz nem ért. Nagy bánatban találta a háziakat: a gazda beteg volt, egyetlen orvos sem tudott rajta segíteni. A katona bement a beteghez, körülnéz a szobában, és meglátja az öregembert a köpenyében, amint ott áll a beteg lába felől. Erre odahívja a gazdasszonyt, tiszta vizet kér, csak úgy tessék-lássék ráfúj, motyog valamit, aztán odanyújtja a betegnek. Az, ahogy kiitta, tüstént meggyógyult és felkelt. A csodadoktort gazdagon megajándékozták, bőséges vacsorával megvendégelték, és éjszakára szállást adtak neki.

Hamarosan messze földön elterjedt a híre, hogy a katona milyen tudós doktor. Sokfelé hívták, és sokakat ki is gyógyított. Egyszer nagyon távoli vidékre vitték egy súlyos beteghez. Minél tovább mentek, annál ismerősebb lett neki a környék. Végül rájött, hogy a szülőházába viszik. És tényleg, már be is értek az udvarra. Senki nem ismert rá, mert amióta elment hazulról, teljesen megöszült. Bement a szobába, és rögtön meglátta idős apját, amint ott feküdt összetöpreődve, halálos betegen. A feje felől pedig ott állt a halál. Na, most mit tegyen? A tulajdon apját csak megmenti, ha török, ha szakad! Odabiccentett a halálnak, és kihívta sétálni az udvarra. Elmentek a tópartig, ott a katona kivett a zsebéből egy odvas diót, és füttyögetni kezdett vele. A halál nagyot nézett a csodálkozástól. Ilyen furcsa zenebonát még soha nem hallott. Szerette volna ő is eltanulni ezt a mulatságot.

– Ennél mi sem egyszerűbb – mondta neki a katona. – Csak be kell valahogy férköznöd a dióhéjba, és akkor már magától megy a dolog.

Az öreg azon nyomban bolhává változott és beugrott a lyukas dióba. A katona egy szálkával betömte a kis lyukat, és így a halál a dióban rekedt. A katona visszament apjához, orvosságot adott neki, és meg is gyógyította. A diót pedig, benne a halállal, a zsebébe rejtette. Most már minden nyavalyát meg tudott gyógyítani, és ezentúl senki nem halt meg, akihez gyógyítani hívták.

De aztán egy idő múlva megházasodott. Addig csak nősült, de most vesztére megházasodott. A felesége nagyon gyanakvó asszony volt. Egyszer, amikor a férje zsebében rakott rendet, addig-addig kutakodott, míg meglátta a diót, és kihúzta belőle a dugaszt. A bolha erre kiugrott, és nagyokat szökdécselve elmenekült. A halál újra elkezdett garázdálkodni. Rögtön meghalt a katona apja, és nem sokkal rá maga a katona is. A halál dühében mindenkit le akart kaszabolni, de aztán

mégiscsak beleunt. Azóta az emberek megint akkor halnak meg, ha üt az órájuk.

Most már csak annyit, mert sok beszédnek sok az alja, hogy édes néném órája még nem ütött, és hogy a máséban turkálni nem illendő, se kapzsiság, se paráználkodás, se gyanakvás végett. Az egészségre viszont annál inkább vigyázni kell, különösen, ha az ember már megette a neki szánt kenyér legjavát.

Rodostó, 19. szeptember 1761.

Kedves lelkem húgomasszony,

lehet-e szomorúbb hírt kapni levélben, mint valakinek a halálát? Lehet, de csak akkor, ha a hírt a megboldogult lánya írja, és ha a megboldogult maga olyan drága volt valakinek, mint nekem az én édes néném, akivel éppen kerek negyvennégy esztendeje álltunk levelezésben. Kerek negyvennégy esztendeje osztottuk meg egymással jóban-rosszban minden bánkat, bánatunkat, örömlenket. Vigasztalásul egy valamit javallok: halál ellen egy fű terem csak kertben, mégpedig annak a tudásnak a füve, hogy a megboldogult csupán megelőzött bennünket az örökkévalóságba vivő úton, amelyen mi is rajta vagyunk, és amelyen őt eztán követnünk kell, mint egy szentet.

És lám csak, milyen kifürkészhetetlenek Isten útjai! Hiszen a szomorú hírrel együtt azt meg örömmel vehetem a levelében, hogy alig két héttel a néném halála előtt húgomasszony egészséges fiúgyermeknek adott életet, amit néném ugyan pedzegetett legutóbbi és egyben legutolsó levelében, de biztosra nem mondta. Alighanem meglepetésnek szánta szegény, erre fel a halálán kellett legelőbb meglepődnöm. A keresztelőt a temetés követte, hiába, no, már csak ez az élet rendje. Azt is meg lehet érteni, hogy miután húgomasszonyomat most már semmi nem köti igazán Konstancinápolyhoz, vissza készülnek költözni Párizsba, ahol férje a Konstancinápolyban francia nyelvmesterként eltöltött évek után ismét professzorságot kapott. Persze kötve hiszem, hogy a következő levelemet már Párizs városába kellene címezni. Olyan forrón azért nem eszik a kását. Sőt, a gasztronómiánál maradva, az ilyen hivatali ügyek általában úgy nyúlnak, mint a rétestészta.

A pestis, amely édes nénémet a többi aggkori kórsághoz járulva elragadta, mihozzánk is megérkezett, és bizonyára már ki is szemelte magának az áldozatait. Persze, hogy ki a jelölt, és ki a kiválasztott, azt nem tudni. Mert ha tudná az ember, hogy elesik, akkor előtte inkább leülne. De mivel nem tudja, ki kell várnia a botlást. Elevenen nem lehet felkészülni a halálra. Ha a

levelet édes néném kapná kézhez, most szokásunk szerint egy példázatot mondanék el neki, sőt el is várná tőlem, ezért aztán az ő lelki üdvének emlékére arra kérem húgomasszonyomat, az ő édes leányát, hogy hallgassa meg helyette türelemmel.

Valamikor nem is olyan régen egy tudós német hosszú időn keresztül készült Rómába, a világ fővárosába menni, ahová köztudottan különben is minden út vezet. Elolvasta az összes okos könyvet, bújta a bibliotékákat, beszélt minden okos emberrel, aki ott járt, vagy még nem járt ott, de úgyszintén oda készült, és amikor már úgy gondolta, hogy eleget tud róla, el is ment az örök városba. Meg is nézett mindent. Megnézte Szent Péter templomát, a Sixtus-kápolnát, a Capitolium és a Soracte hegyét, a Colosseum romjait. Hosszú napokon keresztül gyönyörködött a számtalan, szebbnél szebb képben, szoborban, palotában, teátrumban, koncertekre járt, könnyű léptű, ifjú balett-táncosokat és régi romokat csodált, és elnyerte még a pápa áldását is. Némelyik helyre kétszer, sőt háromszor is ellátogatott, némely képet kétszer, sőt háromszor is megnézett, olyannyira tetszett neki. Úgy ment minden, mint a karikacsapás, és a mi németünk nagyon meg volt elégedve. Miért is ne, hiszen jól felkészült, így aztán semmit nem mulasztott el abból, amit még a hozzá hasonló szerencsés flótásnak is csak ritkán adatik meg látnia, és úgy gondolta, hogy most aztán igazán, töviről-hegyire megismerte Róma városát. Ráadásul úgy intézte az utat, hogy a vége éppen a nagybőjt előtti napokra, farsang hétfőjére, húshagyó keddre, a karnevál tombolásának idejére essék, és az legyen a csattanó. Hát az is lett.

A sok rendkívüliség után szinte felüdítették a közönséges léhaságok. Így nem csoda, hogy kedden már kora délutántól önfeledten tolongott a maskarába öltözött köznép között, nevette az utcai komédiásokat, bábosokat, hallgatta a muzsikásokat. Emitt pecsenyesütők kínálgatták búcsúzóul húshagyó keddi sültjeiket, és nem tudott nekik ellenállni, noha lutheránus lévén rá nem vártak a negyvennapos hústalanság gyötrelmei. Amott a percsütésnek már a látványa is elragadta. Egy fickó gyúrta a tésztát, a második perccet formált belőle, és a serpenyőben sercegő, sístergő forró zsírba dobta, a harmadik egy hosszú nyárrsal kivette, a negyedik árusította, a lánc végén pedig csak úgy kapkodtak érte, mint a cukorért. Ebből is belakmározott. Aztán az egészet meglocsolta zamatos szicíliai vörösborral, amitől kissé megkötyagosodott a feje.

Szürkület után a házak ablakaiban, a balkonokon és odalent, az utcai mulatózók kezében lassanként gyertyák gyúltak ki. Az egész karnevál a felgyúló fények világánál úgy festett, mint halottak napján a temető, de nem sokáig, mert a farsangolók, mintha a feltámadás napi trombita

harsanását hallották volna, hamarosan szinte önkívületben egymásnak estek, igyekeztek elfűjni egymás gyertyáit, és közben fülsiketítően ezt kurjongatták:

– Szia ammazzato, szia ammazzato!

Mikor már minden gyertyát sikeresen kioltottak, a teljes sötétség beálltával színes lampionokat és nagy rakás tüzeket kezdtek gyújtani. A sokaság az égő máglyák körül tolongott, némelyek átugrottak a magasan lobogó lángokon, a legelvetemültebbek, mintha a gye-hennán vagy a pokol tüzén sülnének, eljásztották a halálukat, és kárhozott lelkeként vonaglottak, jajveszéltek, a bámszokodók pedig röhögtek hozzá.

A zabolátlan tolongás egyre mélyebben a mellékutakba sodorta a németet, ahol az utcaszegleteken nők riszálták, kellették magukat, kínálták a bájaikat. A mi emberünk ilyen dolgokban nem sokat tapasztalt, és azt se nagyon tudta, hogy a legnagyobb vígasság és gyönyör mindig a veszedelemmel határos, így hát gyanútlanul lépre ment. Egy igen helyre süldő lány intett neki, és ő imbolygó léptekkel követte a

sötétbe. Hamarosan egy templom melletti szűk sikátorba értek, ahol a lány hívására római suhancok rontottak elő a sötétből. A német dulakodásba keveredett velük, de mivel nem állt biztosan a lábán, és különben is, sok lúd disznót győz, a végén ő húzta a rövidebbet, agyba-főbe verték, elrabolták a nála lévő erszényét, zsebóráját, majd lehúzták ujjáról a drága pecsétgyűrűjét, sőt még az ezüstgombos sétabotját is elvették. Végül pedig, művüket beteljesítve, finom bársony ruhájától, selyem ingétől és csatos cipőjétől is megszabadították. Segélykiáltására ugyan csakhamar ott termett az éjszakai őrség, ám a rablók, akik rendre templomok mellett követték el gaztetteiket, bemenekültek az oltalmat nyújtó szentegyházba. A német pedig üres zsebet és fájó csontjait tapogatva, egy szál patyolat alsóra vetkőztetve, a hűvös éjszakában dideregve így sopánkodott, siránkozott:

– De hiszen ilyen latrokról és cemenékről nem volt szó semmiféle okos könyvben, ezeknek nyomát sem találtam semelyik bibliotékában, hírüket se hallottam semelyik okos barátomtól, se attól, aki már járt

Rómában, se attól, aki oda készül. Arról senki és sehol nem beszélt, hogy a pompa, a szépség és a szentség városában is van olyan hitvány, alja, sőt még annál is hitványabb és aljább népség, mint a barlanglakók és az erdei vademberek. Úgy látszik, Rómára se könyvekből, se mások elbeszéléséből nem lehet igazán felkészülni. Rómát csak Rómában lehet megismerni.

Oláh Katalin: Miksa Kelemen emléktáblája

Hát így vagyunk mi a pestishalállal is, édes húgom-asszony. Arra eleven ember se könyvekből, se mások halálából nem tud felkészülni. Egész életünkön keresztül kapkodunk fűhöz-fához, okos emberekkel társalgunk, könyveket olvasunk, képeket, zenét hallgatunk, hogy megfejtjük a magunk és mások életének talányait, felruházuk magunkat mindenféle tudással, aztán egyszer csak ott állunk pőrén, mint az a német, a saját sorsunk beteljesülése előtt, amely olyan bujdosás, mint a mienk itt Törökországban. Nincs belőle visszatérés. Nincs, aki beszámoljon róla.

Csak szegény anyám gondolta azt Zágomban, hogy a másvilágról is ugyanolyan

közönségesen vissza lehet jönni, mint egy utazásról. Gyerekkoromban ugyanis, amikor a nyári melegtől már nagyon eltikkadtunk, nemegyszer elkéretőztem tőle fürödni a Bozza vízére, ahová a többi pajtásaim jártak. Először mindig úgy volt, hogy hallani se akart róla, de én csak tovább üstönködtem, mire kissé megenyhült, himelt-hámolt, és elrettentésül lefestette azt a sok rémséget, ami rám leselkedik a folyóhoz vezető úton, meg a fürdés közben. Harmadjára aztán csak meglágyult mindig a szíve, és ilyen szavakkal bocsátott útra:

– De nehogy aztán felhevült testtel szökj a vízbe! Ha meg véletlenül belefulsz, haza ne merészelj nekem jönni, mert hátrakötöm a sarkadat!

A meghalásra még csak-csak fel lehet készülni a mások halálából, mint ahogy az a tudós német Rómára készült fel a könyvekből meg a mások elbeszéléséből, de a halálra, arra a gaz latorra sehol nem találni semmi bölcsességet, semmi útmutatást. Nem tudok róla egy kukkot sem, pedig annyi halottam van már, hogy kamarás létemre sem igen győzőm számba venni őket.

Akik csak eszembe jutnak hirtelen a bujdosók közül, még a kezdet kezdetén meghalt Bercsényi három cselédje, meghalt egy jezsuitája, ők kerültek elsőnek ide a mi temetőnkbe, amelyet azóta magyar temetőnek mondanak. Aztán meghalt a kávéfőző, meghalt a konyhamester két fia, meghalt maga a konyhamester is. Utána meghalt Eszterházi úr, meghalt Horvát Ferenc. Meghalt Bercsényiné, gróf Csáky Krisztina, aki először Erdődiné volt, aztán megözvegyülve Draskovich Miklós országbíró felesége lett, második férjének halála után pedig Bercsényi Miklósé. Hiába, a hatalmasok még férjben, feleségben is dúskálhatnak kedvük szerint. Van, akinek három férj vagy három feleség is jut – mint jutott Bercsényinek is, aki a második felesége után nem sokra rá maga is meghalt – van, akinek meg egy sem. Meghalt Kőszeghy Pál, Zsuzsika apja, Zsuzsikaé, aki kétszer is felültetett engem. Először még lány korában, amikor a sok hitegetésem ellenére mégis Bercsényit meg a grófi címet választotta, aztán pedig özvegyként, amikor le akartam vele tetetni a feketét, de ő akkor sem hajlott rá. Vagy sajnálta elhagyni a grófné címet, vagy nekem nem villogott elég arany a ládamban. Az apja halála után elment Lengyelországba, azóta azt se tudom róla, hogy él-e, hal-e, de én őt is a halottaim közé sorolom, akiknek a száma az évekkel tovább növekedett. Meghalt a tudós Kiss István, akivel együtt bújtuk Rákóczi íróházát, íróházának minden könyvét – kamarásként a számukat is tudom, pontosan kétszázkilencvenöt van belőlük – együtt bújtuk minden könyvének minden fejezetét, minden fejezetének minden levelét, minden levelének mindkét oldalát, mindkét oldalának minden egyes sorát, minden egyes sorának minden szavát és minden szavának értelmét. Kiss István itt az íróházban írta meg *Magyar philosophiáját*. Vajon mikor kerül az tényleg magyar földre és a magyarok kezébe? Én pedig itt kerültem a legmeghittebb beszélgetésekbe a fejedellemmel, akivel amúgy csak a napi három étkezéskor, reggel, délben, este, illetve kamarásként a vásárlásokról való számadások alkalmával szólhattam, még hozzá az ilyen dolgok természetéből fakadóan elég ridegen és szárazon. Az íróházban viszont, ahol Rákóczi a műveit alkotta, megnyílt előttem, ahogy én is öleltem. Nemezszer kérdezett akár egy latin, akár egy francia szó vagy kifejezés árnyalatai, írásmódja felől, de igen gyakran más, hol poétikai, hol történelmi kérdést is felvetett, én pedig béklyóimtól szabadulva ilyenkor mindig elememben tudtam magam, és igazi éneket nyújthattam neki.

Aztán meghalt a nagyságos fejedelem is.

Meghalt Ráthonyi János ezredes özvegye. Meghalt Kajdacs Péter ezredes özvegye. Mind a ketten a férjünkkel együtt indultak bujdosásnak, és megözvegyülve érkeztek Törökországba. Utánuk meghalt Sibrik Miklós,

meghalt Forgách Simon, meghalt a hoppmesterünk, majd meghalt a fájától messzire esett alma, Rákóczi József. Meghalt Thalaba Máté, Rákóczi főhadsegéde, majd később követe, és meghalt a felesége. Meghalt Máriássy Ádám, meghalt Pápai János sógor, ő nem itt, hanem Bukarestben, amikor oda voltunk követségben. Meghalt Ilosvay János, és végül már csak négyen maradtunk, akik a szegény fejedelmünket, szerencsétlenségünkre idegen országba kísértük, és akik délidőben már egy szilvafa árnyékában is elfértünk volna. De mostanra már délben sem töltenék be a szilvafa árnyékát, mert először 81 évesen meghalt Bercsényi sógora, Csáky Mihály altábornagy úr is, ha jól felszámolom, ő élt a legtovább közülünk, azután meghalt Pázmándy Péter is, és végül 22. október 1758-ban meghalt Zay úr, aki után én lettem a rodostói magyarok fejévé.

Egész pontosan 1758. november 19-én tettek meg básbugnak. Ezt a levelem pecsétje is bizonyítja, mert a tisztséggel együtt pecsétnyomó is járt. Ha hűgomasszony gondosan elolvassa, ott látja lenyomatát a viaszkon, amivel akkor még édes nénémnek is elhencegtem: Dzseneral Mikes básbug madzsarliján. Nohát, így vénségemre tisztséget is kaptam, török tisztséget, anélkül, hogy a kisujjamat is megmozdítottam volna érte. Merthogy a végén ez a básbugi rang úgy járt körbe köztünk, mint a falusi bíróság, és úgy maradt egyikünkről a másikra, mint számra a fül. Mindig a legöregebbnek jutott. Holott én jobb szeretnék Zágonban bíró lenni, mint itt akár császár Konstancinápolyban. Persze, nem tudom, hogy megfelel-e még egyáltalán zágoni bírónak, tudnám-e olyan szaporán és hibátlanul pergetni a nyelvemmel a magyar szót, amint az egy ilyen stallumhoz szükséges.

A nagyságos fejedelem életében volt egy török tolmácsunk, Ibrahim effendi, aki szekretáriusként az ügyeinket is intézte a portánál. Ez olyan szépen és hibátlanul beszélt a magyar nyelvünket, akár csak mi. Csupán néha-néha használt egy-egy furcsább kifejezést, gondolkodott egy-egy szón, vagy hébe-hóba törökösen, hosszan elnyújtva énekelte ki a szövegeket, amitől mégiscsak idegennek hitük. Amikor megdicsértük érte, hogy milyen szépen használja a mi anyanyelvünket, nagyot nevetett, hogy miért is ne használná szépen, amikor ő is az édes anyatejjel szívta azt magába. Amint kitudódott, tizennégy éves korában kolozsvári unitárius diákként rabolták el a törökök, Szabédi Lászlóként. Aztán renegát lett és Ibrahim effendi, ám becsületére legyen mondva, soha nem szégyellte, hogy magyar, és soha nem felejtett el magyarul beszélni. Ellentétben sok pojácával és ficsúrral, aki ha kétévi távollét után visszajön hazájába, nem akar tudni rendesen megszólalni magyarul, és még jó reggelt is franciául vagy németül, legújabbban pedig angolul kíván az anyjának.

De hogy egyik szavamat a másikba ne öltsem, ki tudja, hátha néha már én is magyar fülnek furcsa szavakat használok, magyar fülnek furcsán ejtem ki őket, és egyik-másik után kutatnom kell az emlékezetemben, ami bizony egy zágoni bírónál nem fordulhat elő. Hiába, negyvennégy év, az csak negyvennégy év. Sőt igazából ötven éve vagyok idegenben. Irgalmas Isten, kimondani is iszonyú, nemhogy végigcsinálni. Pedig akárhogy is számolom, tényleg annyi. Huszonegy évet éltem odahaza, hat évet Lengyelországban és Franciaországban, negyvennégyet pedig itt. Beleborzongok, valahányszor csak eszembe jut. Csoda-e, ha ennyi idő után az embernek nemcsak a nyelve akadozik olykor a magyar beszédben, hanem a szíve is?

Szóval Zay úr után én maradtam az egyetlen élő száműzött a lajstromban, a többiek csak úgy a maguk jószántából vannak itt. És az a lajstrom előbb-utóbb be fog teljesedni, mert végül nekem is meg kelletik adni a csontjaimat a természetnek.

Persze, hogy mi vár ránk a túlvilágon, arról a mi keresztény hitünk elég bőségesen tudósít bennünket, ráadásul az édes néném halála miatt most az én eszemben is folyton az jár, hogy vajon mi várhat rá odaát, mire is számíthat üdvözítőnk ígérete szerint. Ám a magamfajta embernek, aki törökök és zsidók között élt ennyi sok éve, csak szöveget üt a fejébe, hogy azok bizony egész másként gondolják. És ki tudja, hol az igazság? Vannak itt köztünk bőven örmények meg görögök is, de róluk nem szólok, hiszen ők is keresztények, akárcsak mi. Hanem a törökök egészen másféleképpen gondolják a paradicsomot meg a poklot. De közben öreg este lett, és engem már nagyon el akar nyomni a buzgóság, ezért a török paradicsomot majd csak akkor írom meg, ha húgomasszony áldását adja rá, mert nem ismerhetem a szokásait, ellentétben az édes nénémével, akinek még a gondolatát is tudtam. Arról nem is szólva, hogy az ember ifjúkorában egész másról hall, vagy beszél, vagy éppen hallgat szívesen, mint öregkorában. Ha húgomasszony helyesnek ítéli a levelemre való válaszolást, és feleletre méltat, írja meg, hogy érdekl-e valóban a török túlvilág, ha pedig az nem, akkor mi más. Édes nénémétől tudom, hogy húgomasszonyomat ott Konstancinápolyban úgy nevelték, iskolázták, valamint Párizsban, ezért ha valami újdonságot mondhat, ne a kort nézze, hanem ossza meg velem is azt, mert bizony a jó pap is holtig tanul, és itt a nagy remeteségemben bizony csak úgy sóvárgok mindenféle hírre, mint kisgyerek az éretlen almára. Addig is azzal köszönök el, amivel édes nénémétől szoktam, és ami mindenkire, gyerekekre, felnőttekre, öregekre, férfira és nőre egyaránt ráfér: az egészségre pedig vigyázzunk, hogy holnap is azok lehessünk, akik tegnap voltunk, és máma vagyunk.

Rodostó, 2. október 1761.

Kedves húgomasszony,

egész éjszaka hánykolódtam, és az agyam egyre csak azon dolgozott, hogyan tudnék a nevemből valami anagrammát fabrikálni. Valami találó anagrammát, amely kifejezi a viszonyomat a bujdosásomhoz, a száműzetésemhez és a régi önmagamhoz. Olyan anagrammát, mint a Rodostóból az Ostorod. Az nagyon illett hozzánk, az összes bujdosóhoz. Azt Bercsényi találta ki. A legszívesebben mindig is elhallgattam volna, de mégiscsak ő találta ki. Soha nem tudtam neki megbocsátani, se megfizetni érte, hogy a grófi rangjával meg a pénzével lecsapta Zsuzsikát a kezemről. És most a szófűzésben újra, még holtában is a vetélytársammá vált. De hogy ebben is fölém kerekedjék, azt már nem hagyom, nem én. Ebben én vagyok a külön legény. Utolsó megmaradtként, aki a legtovább ettem a száműzetés keserű kenyerét, ha török, ha szakad, külön anagrammát akarok magamnak, külön és különbet, mint a Bercsényié. Amolyan emlékműként. Kárpótlásul ennyi legalább megillet. Egy találó anagramma.

Mennyi irigység, gyűlölet, gőg és meg nem bocsátás zúdult ki belőlem, eszméltem fel, és torpantam meg egy pillanatra. Reggel újra hívathatom a papot, aki tegnap már feladta az ötödik szakramentumot. Nem tudom, vajon ilyenkor újra magamhoz kell-e vennem a harmadik és negyedik szentséget? Vagy ismét az utolsó kenetet? Szép kis kavarodás, mondhatom, ha az ember ilyen hosszan búcsúzkodik ettől a világtól, ilyen makacsul búcsúzkodik, mert valami még marasztalja.

Gondolataim csak nehezen tértek vissza az eredeti medrükbe, az anagrammához. Forgattam a nevem betűit így is, úgy is, kevergettem őket, mint a kártyalapokat, és először folyton az zúgott, zakatolt a fejemben, hogy

– Eleim nemesek, eleim nemesek, eleim nemesek – amitől sokáig nem tudtam szabadulni, noha a nevemhez képest egy e-vel több volt benne, egy k pedig hiányzott. Aztán hirtelen a melki nemesek jutott eszembe. Elsőre egyáltalán nem tetszett, noha értelme azért volt neki. Mi a csuda ez – gondoltam magamban. Melk városáról ugyan már hallottam, ott van Bécsen túl, a Duna partján, járn persze soha nem jártam arra, hiszen az nekünk nem bátoroságos vidék, arrafelé nem hívott a fejedelem villogó tekintete, a kolozsvári kollégiumban viszont gyakran hallottuk emlegetni a nagy hírű melki jezsuita iskolát. Hát így került a fejembe, így raktározódott el benne Melk, és most egyszerre csak kipattant belőle, mint Pallasz Athéné Zeusz fejéből. De mi közöm nekem

a melki nemesekhez? Hát éppen az, hogy semmi. Isten kegyelme a végóráimban megvilágosította az elmémet. Persze hogy semmi. Hiszen az igazi Mikes Kelemen úgy aránylik a melki nemesek-hez, mint Rákóczi egykor zágoni írődeákja és kamarása dzseneral Mikes basbug madzsarlijanhoz. Szóval a melki nemesek mindennél jobban kifejezi a viszonyomat a bujdosásomhoz, száműzetésemhez és a régi önmagamhoz.

Ennek a gondolatára olyan öröm és megnyugvás fogott el, hogy felkeltem, és a mécses mellett megírtam ezt a levelet. Közben az ablakhoz lépve kinyitottam a zsalukat. Hajnalodott. A ferdén behatoló fénytől zúgni kezdett a fejem. A világosságban a karomon fekete duzzanatokat vettem észre. Felhajtottam az ingemet. Ott is. Visszacsuksam a zsalut. Visszamentem az asztalhoz, és tovább írtam. Egy régi nóta kezdett bennem mozgolódni, Zágomból. És ez is éppen most, mikor már ki tudja, mióta nem jutott eszembe, és ráadásul nem is este van, hanem hajnal:

*Este van, szürkül be,
Tűzhelyedet söpörd be.
Tűzhelyedet söpörd be,
Mert nem tudod, ki jön be.*

Talán a halál. Az jön be. Az ólalkodik odakint. A halál, akit az asszony kieresztett a férje zsebében talált odvas dióból.

Az orrom tájékán valami meleget éreztem. Odanyúltam egy tiszta zsebkendővel, amiből az utóbbi napokban a cselédeim többet is odakészítettek az ágyam meg az asztalom közelébe. A patyolatfehér zsebkendő csupa vér lett. Az egészségre vigyázzunk, kedves húgomasszony. Az egészségre...

P. S.

Sajgó lábbal az ágyra ereszkedett, és összekulcsolt kézzel belekezdedt a reggeli fohászkodásba.

Az asztalon megpillantotta a tegnapi levelet. Odament, a maival együtt összehajtogatta, majd mindkettőre rányomta a pecsétnyomót:

DZSENERAL MIKES BASBUG MADZSARLIJAN

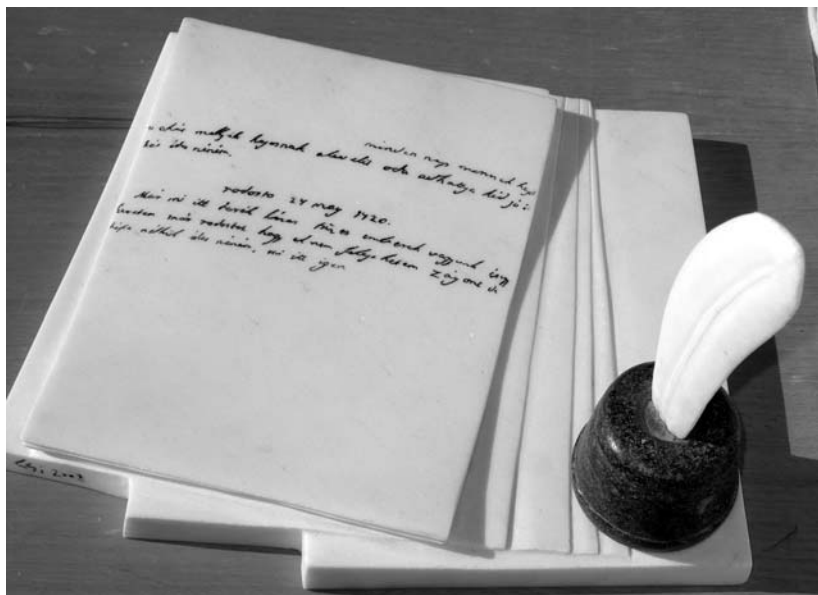
aztán a többihez tette őket. Most már hat volt belőlük. Hat elküldetlen levél. Hat nap után a Jóisten is elfáradt. A hetedikén ő is megpihent. A pecsétnyomástól a karja is megfájdult, alig tudta megemelni, úgy húzta lefelé az egész felsőtestét, mintha csupa ólomból volna, és ugyanúgy sajgott, ugyanúgy zsibbadt, mint a lába.

Visszavászorgott az ágyhoz, leült rá, és folytatta a félbeszakadt fohászkodást. Most már csak kettőjükre figyelt. Önmagára meg a feljebbvalóra. Maradt még egy végső tartozása, a legnagyobb az összes közül, amelyet már régóta készült leróni neki. Most eljött az ideje, hogy lerója.

Odakint már fényesen ragyogott az október eleji nap. A szobába bejött az egyik cseléd. Kinyitotta a zsalut, szélesre tárta az ablakot, de a mécses nem fújta el. Miközben a másik hatot magához vette, tekintete a megkezdetlen levélre tévedt:

Rodostó, 3. október 1761.

Kedves húgomasszony...

Csizmadia Imre: Törökországi levelek